

Становище

От доц. д-р Антон Угринов

По конкурс за избор на „доцент“

В професионално направление 8.4 Театрално и филмово изкуство, научна специалност „Театрознание и театрално изкуство“ – „Режисура за драматичен театър“

(обявен в Държавен вестник бр. 37 от 02.05.2025г.)

С кандидат д-р Явор Гърдев Стефанов

1. Конкурсът за доцент по „Режисура за драматичен театър“ на НАТФИЗ „Кръстьо Сарафов“ е обнародван в Държавен вестник бр. 37 от 02.05.2025г. Документи за конкурса е подал кандидатът: д-р Явор Гърдев Стефанов. Всички документи, нужни за целите на конкурса са постъпили по установения ред и в срок.
2. Явор Гърдев завършва философия (магистърска степен) през 1997 година в Софийски Университет „Св. Климент Охридски“ и режисура за драматичен театър (магистърска степен) през 1998 година в експерименталния режисьорски клас на проф. Иван Добчев в Националната академия за театрално и филмово изкуство „Кръстьо Сарафов“. През 2024 година придобива научно-образователна степен доктор по изкуствознание в направление „Театрално и филмово изкуство“, с интердисциплинарен докторат в сферите на философията на езика, социалните науки, политологията и театрознанието. Има опит и като преподавател (2020-2021г) в Националната академия за театрално и филмово изкуство „Кръстьо Сарафов“ в магистърската програма „Режисура в сценичните изкуства“, както и в Нов Български Университет, в направление „Театрално и филмово изкуство“ за периода 2018-2021.

През годините д-р Явор Гърдев се налага като безспорен авторитет в областта на театралното изкуство, както и като един от водещите съвременни режисьори в България. В своята творческа биография той има над петдесет театрални постановки, реализирани успешно в България и в чужбина (впечатление правят неговите гастроли в Русия, Германия, Франция и др.), за някои получава и множество престижни награди – ИКАР на САБ за най-добър спектакъл за сезон 2024/25 – „Венецианският търговец“, АСКЕЕР за най-добро представление за сезон 2021/22 – „Опашката“, ИКАР на САБ за най-добър спектакъл за сезон 2019/20 – „Празникът“, ИКАР на САБ за най-добър спектакъл за сезон 2017/18 – „Пияните“, ИКАР за най-добра режисура за сезон 2015/16 – „Квартет – Опасни връзки след края на света“ и „Чайка“, АСКЕЕР за най-добро представление и най-добра режисура за сезон 2012/13 – „Хамлет“, ИКАР за най-добра режисура за сезон 2012/13 – „Хамлет“ и много други. Изброявам само една част от наградите на Явор Гърдев, останалите са споменати в неговата биография. Силно

впечатление правят и международните му участия като лектор, водещ и ментор на редица престижни международни ателиета и обучителни събития, както и високото ниво на теоретичните разработки, приложени към документите.

Материалите по конкурса, с които д-р Явор Гърдев участва, са съсредоточени около неговия практически опит в областта на сценичните изкуства. Акцентът е върху трите постановки – „Квартет“ по Хайнер Мюлер & Сие. в Театрална Работилница „Сфумато“, София, „Пухеният“ от Мартин Макдона в Драматичен Театър „Стоян Бъчваров“, Варна и „Крум“ от Ханох Левин, Драматичен Театър „Стоян Бъчваров“, Варна, 2006г. И трите спектакъла носят авторски почерк, но едновременно с това са развити в различни жанрови писти, през които ясно личи пристрастието на режисьора да работи в разнообразни драматургични полета.

Образованието на д-р Явор Гърдев като философ определя в голяма степен и него като действащ творец. Вниманието му е насочено към поставяне на екзистенциални въпроси, които той изследва със средствата на театъра, навлизайки често в териториите на политическото.

При него връзката между философията и театъра се уравновесява и хармонизира – двете сфери взаимно се провокират, предизвикват и го подпомагат в професионалните му търсения. Силно впечатление прави метафизичния характер на голяма част от неговите произведения, визуално-пространствените решения и сериозната психо-физическа работа с актьорската фигура, на които ще се спра малко по-подробно, оглеждайки трите спектакъла, които са предмет на анализа.

В „Квартет“ по Хайнер Мюлер & Сие. в Театрална Работилница „Сфумато“ през 1999 година Явор Гърдев заявява себе като режисьор със собствен почерк по един категоричен начин, еманципирайки се от влиянията на своите учители. В този спектакъл Явор Гърдев динамично разгръща театралното пространство, създава ярка игра с обемите, перспективата, енергийни коридори, метафорична образност, провокираща сетивата и фантазията на зрителите и успява в рамките на малко над шестдесет минути да постигне силен енергетичен спектакъл, чийто смислов заряд е възпелтен в многозначни театрални решения с широк обхват и сила на въздействието.

В „Квартет“ от 1999 година Явор Гърдев демонстрира драматургичен подход с отворена структура, създавайки своя версия на текста на Хайнер Мюлер, съчетавайки разнородни фрагменти от есета, поезия и проза. Всичко започва с пролог, изречен изцяло в тъмнината, гласът е на Мариус Куркински, който иначе не участва физически в спектакъла:

„1: Мога ли да положа сърцето си в краката ви?

2: Стига да не ми изцапате пода.

1: Сърцето ми е чисто.

2: Ще видим.

1: Не мога да го извадя.

2: Искате ли да Ви помогна.

1: Ако не Ви затруднява.

2: За мен е удоволствие. И аз не мога. Ще го извадя с операция. Имам и джобно ножче. Така. Да действаме и да не се отчайваме. Ето го. Но това е паве. Вашето сърце е улично паве.

1: Да, но то бие само за Вас.“

Още в началото Явор Гърдев задава една иронична дистанция към случващото се, осветявайки по този начин както жанра, така и смисловото ядро на спектакъла. Пространството е разделено между актьори и публика с черен тюл, върху който плуват, наслагват се и се движат в перспектива образите на персонажите, като в съноподобна конструкция. Силната експресивност на текста в „Квартет“, актьорското присъствие, музика и визия на представлението ни въвеждат в пространство, наелектризирано с еротизъм и екстатично живеене. Актьорите обитават една гранична чувствена зона, а диалозите им се свързват с емоционалния център на телата и словото им. Сексуалният импулс е маниакална нагласа на ума, но и акт на саморазрушение, присъщ за парадоксалната природа на човека, разцепен на множество части и подвластен на нагони, които не подлежат на контрол. Сценографията събира в себе си телата на актьорите, техните траектории и смисловия обем на текста, задвижвайки механизъм, през който всички попадат в ролевата игра на насилници/хищници и жертви/плячка, където човешкото съзнание вече няма думата.

Актьорското присъствие е в голяма степен ритуализирано и телата се движат, нараняват, поглъщат, прелъстяват и отблъскват в ритмическа партитура. Отбелязвам като важен акцент, че в другите два спектакъла („Пухения“ и „Крум“) подходът на Явор Гърдев в работата с актьорите е различен, което затвърждава наблюдението, че той като режисьор не се опитва да мултиплицира навсякъде идентичен стил и да подчини драматургичния материал, а търси разнообразни ключове за всеки текст, с който да влезе в своеобразен диалог.

В „Крум“ от Ханох Левин, реализиран във Варненския драматичен театър, Явор Гърдев се среща с драматургия, която е в абсурдистката традиция. Сценографията представлява слепени локации в един общ кръг, наподобяващ малък социум. Това има смислообразуващ характер, намествайки фокуса към социалната структура, взаимодействието между хората в една малка общност, но едновременно с това въздейства и като умален модел на света изобщо. Тази глобална пространствена мрежа е положена в сравнително близка дистанция до зрителя, което създава условия за по-чувствена комуникация.

Впечатление правят стесняващите се стени, което задава ясен код на живеене за самите актьори, както и отваря различни нива на интерпретация за гледащия. Представлението би могло да се определи като игрови тип театър, най-вече заради свободата, лекотата и реактивността на актьорското присъствие. Жанрово е разположено в крайни точки между комедията и трагедията, това е и кривата, който спектакълът очертава от началото до финала, като преминава от едната до другата крайност. Явор Гърдев работи свободно и в двете жанрови писти, като успява да ги обедини по един хармоничен и издържан начин.

Усещането за клаустрофобия в пространството работи като синоним на малка, затворена, „задръстена“ общност, улица без изход, но би могло да бъде усетено и като вид екстериоризация на вътрешното усещане на всеки един от персонажите – клаустрофобията и стесняващият се хоризонт на техните собствени животи и мечти. Усещането за теснотия е развито и през множество иронични сцени и ходове, като в момента се сещам за сцената, в която се вижда, че главният персонаж Крум спи в едно легло с майка си.

Персонажите на Ханох Левин преминават през поредица от абсурдни ситуации, всичките описващи по един или друг начин хора, които са оставени на собствените си избори и свобода, незнаещи какво да правят с тях и неспособни да ги отстояват, съществуващи в хронична неудовлетвореност от самите себе си и другите около тях. Спектакълът се занимава основно с мястото ни в обществото, способността ни да следваме същинските си желания, невидимите връзки между нас и другите, родното ни място (дом/затвор) и магнитите, които ни държат несвободни и пасивни. Явор Гърдев ни превежда през текста на Ханох Левин използвайки иронията, като структурообразуващ принцип, като подобен похват може да бъде забелязан и в други негови представления.

В „Пухеният“ Явор Гърдев посяга към постмодерната драматургия на Мартин Макдона, успявайки да постигне катартичен ефект и едновременно с това да запази ироническия заряд на текста. Ирландският драматург демонстрира в повечето си пиеси силно пристрастие към социо-патологичното поведение, откривайки разнообразни форми на обсебесия и маниакалност, породени от травматични преживявания. Детството често играе важна роля, а персонажите са в непрекъсната ролева игра на насилник и жертва, където границите са подвижни и преливащи (това е изследвано от режисьора и в „Квартет“).

Пространството за този спектакъл е решено по начин, който помага за изграждането на специфичната тъкан и закон на живеене, близък до документалното, и същевременно превръща зрителя в *свидетел* на случващото се. За целта е изградена специална камера/аквариум, в която са поставени действащите лица. Зрителите са разположени около камерата и са отделени херметически от актьорите, които нямат визуален достъп до публиката. Всичко започва не само да прилича, но и да бъде като своеобразен научен експеримент, използвайки не мишки, а хора. Обръщам специално внимание на сценографията, защото смятам, че пространството в творчеството на Явор Гърдев играе ключова роля и пряко влияе на публиката и нейната рецепция. Това е и причината той да работи активно само с няколко определени сценографи (Даниела Олег Ляхова, Никола Тороманов, Свила Величкова), в чието партньорство заедно намират визуалния образ, който изразява метафорично определен прочит на драматургията, смислов обем на текста и задава траекторията на живеене.

В случая с „Пухеният“ е важно да се отбележи, както автентичното актьорско присъствие, имащо изповедален и личен характер, така и позицията на зрителите и тяхното участие/неучастие. Актьорът Пенко Господинов споделя в свое интервю *„Благодарение на „Пухеният“, аз получих шанс за уникални преживявания и продължавам да придобивам личен емоционален опит, какъвто*

в „реалния“ живот е трудно да проведеш и осмислиш. Разбрах много за това например как действа вътрешната ни „машина за страх“. В една от сцените следователите използват върху Катурян (персонажът на Пенко Господинов) електрошок – это че напоследък ми се налага да си повтарям очевидния факт, че там не тече ток и това изобщо не е никакъв електрически стол, а просто част от сценографията, за да мога някак да се овладя, да прекратя треперенето, което ме обхваща, докато Ариел (Стоян Радев) ме подготвя за изтезанието. Имаше случай, по време на гастрол в Москва, когато внезапно ме нападна зловеща паника, след като останах за първи път насаме с Туполски (Михаил Мутафов). Изведнъж ми се прииска да напусна тази стая, представлението, да избягам навън, на широко, надалеч, пък каквото ще да става с българо-руската културна дружба. Бях се озовал сякаш пред огромна пропаст, без дъно.“ (из интервю в сп. „Християнство и култура“ бр.3 от април 2005г.; стр.126-127)

Събуждайки, акуширайки и насърчавайки ги, Явор Гърдев работи с актьорите в „Пухеният“ по начин, който му позволява да извади на светло конфликти и съдържания, които седят латентно в тях. Вътрешните образи оживяват в представлението и през тях се оглеждат различни аспекти на личността на самите актьори, емоциите проговарят през сценичните образи. За това помага и пространственото решение, което активира невидимо, но силно взаимодействие между участващи и гледащи. Аналогията с позицията на полския режисьор Йежи Гротовски за ролята на зрителя е уместна: „...Какво установихме? Ако искаме например да дадем шанс на зрителите за емоционално – непосредствено, но емоционално – съучастие, тоест възможност за идентификация с някой, който носи отговорността за разиграващата се трагедия. Тогавя те би трябвало да бъдат отделени от актьорите, независимо от това, което на пръв поглед може да ни се струва. Когато зрителят е поставен в ситуацията на човек, който като наблюдател дори не е желан, който остава единствено в положението на наблюдател, той е в състояние да съучаства наистина емоционално, тъй като вследствие на това може да преоткрие в себе си прастарото призвание на зрителя. Трябва да се запитаме: в какво се състои призванието на зрителя, така както питаме за призванието на актьора. Призванието на зрителя е да бъде наблюдател, но и нещо повече – да бъде **свидетел**. Свидетелят не е някой, който тика носа си навсякъде, който се стреми да бъде най-близо или да се намесва в действията на другите. Свидетелят се държи малко настрана, не иска да се намесва, иска да бъде напълно в съзнание, да види това, което става, отначало докрай и да го съхрани в паметта си; образът на събитията трябва да остане в самия него.“ (сп. „Театър“ брой 3,4/1999г.; стр.25)

„Пухеният“ е спектакъл, който успява да постигне именно това – да произведе истинско преживяване както за актьорите, така и за зрителите и едновременно с това да настрои техните сетива в критична посока.

Често, през оптиката на ироничното, театърът на Явор Гърдев е отворен към метафизични усещания. Може да се каже, че неговото любопитство е насочено към непрекъснато откриване на нови територии, наподобяващо пътешествие сред големите находища на световната култура, използвайки и проверявайки нови

средства, тествайки границите на възможното и задавайки големите въпроси за човешката природа и битие. Ангажиран със значителни идеи, театърът на Явор Гърдев формира през годините своя територия, която може да бъде наречена – изследователски театър, пресичайки философия, технологии и изкуство.

Смятам, че неговия принос за българския съвременен театър и култура е огромен и присъствието му в академичното поле би имало висока степен на полезност за бъдещите поколения.

Гласувам с ДА.

15.09.2025г.
гр. София

С уважение:
(доц. д-р Антон Угринов)